

ŠVENTOJO RAŠTO LEIDINIAI VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKOS XVI AMŽIAUS KNYGŲ FONDUOSE

EVALDAS GRIGONIS

Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius
Universiteto g. 3, LT-01122 Vilnius, Lietuva
El. paštas: evaldas.grigonis@mb.vu.lt

Straipsnyje analizuojami XVI a. Šventojo Rašto leidiniai, saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus fonduose. Pateikiama statistinės informacijos apie šių spaudinių kalbinį pasiskirstymą, leidimo vietas, kai kurie iš jų nagrinėjami plačiau, žvilgsnį telkiant į vietinius leidėjus, kurių spaustuovėse pasirodė dabar VUB esantys minėto laikotarpio Šventraščiai. Taip pat analizuojami šių knygų nuosavybės ženklai (proveniencijos), remiantis jais aptariamas buvusių LDK vienuolynų ar apskritai vienuolijų (jos buvo dažniausios Biblijos skaitytojos) sąlytis su spausdintiniu Dievo Žodžiu, atkreipiamas dėmesys į nemažos dalies Šventojo Rašto leidinių (jų leidėjų ir komentatorių) sąsajas su protestantizmu.

Reikšminiai žodžiai: Šventasis Raštas, Biblija, XVI a., Vulgata, lotynų kalba, Vilniaus universiteto biblioteka, nuosavybės įrašai, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Katalikų bažnyčia, vienuolynai, Reformacija Europoje, draudžiamųjų knygų sąrašai, leidėjai, spaustuvinkai, iliustracijos.

Nuo krikščionybės įsigalėjimo IV a. po Kr. Šventasis Raštas užėmė ypatingą vietą Vakarų civilizacijos kultūroje, o iki XVIII a. Biblija buvo pagrindinis kultūrinis tekstas visoje Europoje, t. y. ir toliau kūrė žinias, jas perteikė. Pati knygų spausdinimo era prasidėjo nuo lotyniškosios Biblijos išspausdinimo. Tiesa, dar prieš spausdintinės Biblijos pasirodymą apie 1456 m. oficialusis spaudos išradėjas Johannesas Gutenbergas (apie 1399–1468) buvo pradėjęs leisti įvairių smulkių leidinių, tačiau būtent su vadinamosios Gutenbergo *42 eilučių Biblijos* pasirodymu prasidėjo

pergalingas spaudos žygis Europoje ir vėliau visame pasaulyje.

Nepaisant XVI a. Reformacijos propaguoto siekio, jog kuo daugiau skaitytojų Dievo Žodis pasiektų jų gimtąja kalba, šis amžius pasižymėjo lotyniškų Biblijos leidinių gausa (prie to prisidėjo ir 1546 m. Tridento Susirinkimo nutarimas dėl lotyniškos Vulgatos kaip vienintelės oficialios Biblijos versijos). Antai XV a. iš viso buvo išspausdintos 94 Vulgatos laidos [7, Bd. 1, 77; 8, Bd. 1, 349], o per visą XVI a. jų pasirodė 438 laidos (pats Martinas Lutheris vertino

lotyniškąją Bibliją ir visą gyvenimą naudojosi citatomis iš Vulgatos). Kaip žinome, vėlesniais amžiais dėl didėjančios nacionalinių kalbų reikšmės lotynų kalbos, o kartu su ja ir Vulgatos populiarumas ir leidyba gerokai smuko (XVII a. pasirodė tikrai 262 Vulgatos laidos, XVIII a. – 192) [8, Bd. 1, 350].

O kaip buvo XVI a. ir vėlesnio laikotarpio Lietuvoje? Kur ir kokia kalba išleistais Šventojo Rašto leidiniais naudojosi šios valstybės skaitančioji visuomenės dalis, dvasininkija? Į tai bus mėginama atsakyti remiantis seniausios buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje aukštosios mokyklos – Vilniaus universiteto – bibliotekos saugomų knygų pavyzdžiais. Šios bibliotekos Retų spaudinių skyriaus XVI a., Plantenų ir BAV (t. y. *Bibliotheca academiae Vilnensis*) fonduose yra 95 atskirais pavadinimais bei leidybiniais duomenimis Šventojo Rašto leidiniai, išleisti XVI a., dar 14 yra defektiniai, jų išleidimo data ir vieta nenustatyta, bet priskirtini prie XVI a. leidinių (iš viso yra 149 pavadinimų leidiniai). Didžioji dauguma jų yra lotynų kalba (105, arba 70,2 proc. visų XVI a. Biblijos leidinių), toliau eina Šventraščiai lenkų kalba (20, arba 13,5 proc.), senąja graikų (6 arba 4 proc.), čekų (4 arba 2,7 proc.), senąja graikų–lotynų (4 arba 2,7 proc.), vadinamieji *Biblia Polyglota* leidiniai (3 arba 2 proc.), hebrajų–lotynų (3, arba 2 proc.), prancūzų (2, arba 1,3 proc.) ir vokiečių bei italų (po vieną spaudinį, arba po 0,6 proc.). Šie skaičiai galėtų iš dalies atspindėti XVI–XVIII a. išsilavinusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų

prioritetus besimokant svetimų kalbų ir jas vartojant (išskyrus, žinoma, lenkų kalbą, kurią minimu laikotarpiu vis plačiau vartojo bajorija ir dvasininkija).

Knygos išleidimo vietos atžvilgiu čia pirmauja Lionas (19 turimų XVI a. Biblijos leidinių, arba 14,5 proc. viso minėtų spaudinių skaičiaus), antroje vietoje yra Antverpenas (18, arba 13,7 proc.), trečioje – Krokuvą (17, arba 12,9 proc.), o toliau atitinkamai Bazelis (16, arba 12,2 proc.), Paryžius (12, arba 9,1 proc.), Ženeva (6, arba 4,5 proc.), Roma (5, arba 3,8 proc.), Lietuvos Brasta ir Venecija (po 4, arba po 3 proc.), Strasburgas, Niurnbergas, Frankfurtas prie Maino, Praha, Ciurichas, Leipcigas (po 2, arba po 1,5 proc.), Kelnas, Rostokas, Viena, Magdeburgas, Heidelbergas ir Londonas (po 1, arba po 0,7 proc.). Tad kaip matyti iš šių skaičių, iš valstybių daugiausia Biblijos leidinių VU bibliotekai „pateikė“ Prancūzija (čia ir toliau bus nurodyta pagal šiuolaikines valstybių teritorijų ribas; per 25 proc. visų XVI a. Biblijos leidinių), toliau – atitinkamai Šveicarija (18,2 proc.), Belgija (13,7 proc.), Lenkija (12,9 proc.), Vokietija (7,3 proc.), Italija (6,8 proc.), Baltarusija (3 proc.), Čekija (1,5 proc.), Austrija ir Anglija (po 0,7 proc.). Galbūt panašus santykis būtų ir apskritai kalbant apie visas Lietuvoje esančias XVI a. knygas, kartu nustatant ano meto Europos valstybių indėlį, susijusį su europinės spausdintinio žodžio kultūros sklaidimu buvusioje LDK, taip pat kultūrinio valstybių bendravimo intensyvumu.

Kaip žinoma, Šventraščio leidiniai, atkeliavę į LDK (ar vietoje spausdinti, kaip

kad Brastos Biblijos atveju), nebuvo centralizuotai kaupiami, bet pasklido po visą LDK teritoriją. Nustatant šių spaudinių migravimo kelią, į pagalbą ateina knygos palikti nuosavybės įrašai, arba proveniencijos (jų turi 91 spaudinys, arba 61 proc. visų Biblijos leidinių). Susipažinus su tokiais įrašais aiškėja, kad daugiausia Biblijos leidinių, kaip ir reikėtų tikėtis, „suplaukė“ į religines įstaigas (vienuolynus, bažnyčias) ir dvasininkų valdomas švietimo institucijas. Pavyzdžiui, vien tik vienuolynai, bažnyčios ir kolegijos įvairiu metu savo bibliotekų fonduose turėjo 39 Biblijos leidinius, arba 42 proc. turimų VUB tokio tipo XVI a. knygų su nuosavybės ženklais, o į privačias rankas kitados pateko 20 Šventraščių, arba 21 proc. viso čia aptariamo skaičiaus (kiti 32 leidiniai, arba 37 proc. visų XVI a. VUB turimų Biblijos leidinių su nuosavybės ženklais, įvairiu laiku buvo tiek institucijų, tiek privačių asmenų nuosavybė).

Pagal proveniencijas taip pat galima atsekti, kad daugiausia VUB esančių XVI a. Biblijos leidinių kitados buvo atsidūrusių Gardino dominikonų vienuolyne – 10, antroje vietoje būtų Vilniaus pranciškonų (bernardinų) vienuolynas – 6, o trečioje vietoje – trys religinės institucijos: Daugpilio jėzuitų rezidencija, Užusvyrių (Baltarusija) karmelitų vienuolynas ir Vilniaus dominikonų vienuolynas (visi po 3 leidinius). Nevardydami mažiau leidinių turėjusių institucijų, pažymėsime keletą vienuolynų ir už buvusios LDK ribų, iš kurių į VUB pateko mums rūpimi leidiniai. Tai Cechanovo augustinų, Siemiatičių misionierių (vincen-

tiečių), Supraslio bazilijonų vienuolynai ir Plocko vyskupijos jėzuitų misija Lenkijoje, Kremeneco Laterano regulinių kanau-ninkų vienuolynas Ukrainoje. Žinoma, daugiausia Biblijos leidinių „nusėdo“ LDK vienuolynuose ir jų globojamose mokslo įstaigose, ypač buvusiose Baltarusijoje (šių dienų sienomis) – 20 institucijų turėjo 36 egzempliorius (arba 50,7 proc. viso po tokias institucijas pasklidusio kiekio), o Lietuvoje (dabartinėmis jos sienomis) 11 institucijų turėjo 22 egzempliorius (arba 30,9 proc. viso „institucinių“ Biblijų skaičiaus).

Pažymėtina, kad iš vienuolijų gausiausiai Šventraščiais buvo apsirūpinę pranciškonai (turint galvoje tiek observantus, tiek konventualus) – 18 egzempliorių, toliau eitų dominikonų ordinas – 16, o jėzuitai (čia apimant ir jų valdomas mokyklas) atsidurtų trečioje vietoje – 15 egzempliorių.

Kalbant apie XVI a. Biblijos leidėjus, parengėjus ir komentatorius krinta į akis, kad gana nemažai šių asmenų konfliktavo su Katalikų bažnyčia ar paprasčiausiai buvo nuo jos atsiskyre. Pavarčius XVI a. draudžiamųjų knygų katalikams sąrašus (lot. *Indices librorum prohibitorum*) [10] aiškėja, kad iš 135 šio laikotarpio VUB turimų Šventraščių (čia neapimant defektinių, nenustatytos datos ir vietos, bet priskirtų prie XVI a. Biblijos leidinių), į tokius įvairiose šalyse sudarytus sąrašus pateko net 29 leidiniai. Dar 33 kiti leidiniai, nors tiesiogiai ir nebuvo paminėti kaip „eretiški“, bet jų komentatoriai ir parengėjai ar spaustuvininkai buvo nekatalikiškų pažiūrų, tad automatiškai taip pat būtų buvę priskirti prie katalikams draudžiamų skaityti

ir platinti spaudinių¹. Tad pasirodo, kad net 62 Biblijos leidiniai buvo „eretiški“ (arba 45,9 proc. visų VUB esančių XVI a. Biblijos leidinių). Turint omenyje, kad dauguma iš užsienio atsivežtų Šventraščių, kaip jau buvo minėta, pateko į religines įstaigas (ar joms atstovaujančių asmenų rankas), kyla klausimas, ar tikrai Lietuvoje ir Lenkijoje pakankamai gerai veikė bažnytinės drausmės mechanizmas ir ar nebuvo bažnytinės vyresnybės žiūrима pro pirštus į tai, ką jos pavaldiniai skaito, iš ko semiasi pamokslams medžiagos? Ir apskritai, ar šiose šalyse realiai galiojo visai Katalikų bažnyčiai privalomi *Draudžiamųjų knygų sąrašai*? Šis klausimas, manytume, būtų vertas atskiro tyrinėjotų dėmesio.

Dabar trumpai paanalizuosime kai kuriuos Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomus XVI a. Biblijos leidimus. Pir-

¹ Kalbant apie spaustuvinius reikėtų pažymėti, kad pirmajame visuotiniame *Index librorum prohibitorum* (1559) veikalė yra sąrašas spaustuvininkų, kurie buvo išleidę įvairių protestantų veikalų. Toliau jame parašyta, kad „knygos, veikalai ir visi raštai, kad ir kokio bebūtų autoriaus, mokslo, kalbos ir turinio, visa, kas minėtų ir panašių spaustuvininkų, spausdinančių eretikų knygas spauda, pagal amatai ar pastangomis po to bus išleista, tebūna laikoma tarp draudžiamų“ [10, 208]. Kitame, 1596 m. visuotiniame „Index...“ rašoma, kad „spaustuvininkai ir knygininkai prieš vyskupą ar inkvizitorius <...> prisiekdami teįsipareigoja, kad savo pareigą katalikiškai, dorai ir ištikimai vykdys ir šio Indekso nutarimams ir taisyklėms bei vyskupų ir inkvizitorius sprendimams paklus ir žinodami nepriims į tarnybą pas save tokio, kuris būtų susitepęs eretiška dėme“ [10, 535].

miausia pradėkime nuo Liono – miesto, daugiausia šiai bibliotekai „davusio“ XVI a. šventraščių. Lionas kurį laiką (maždaug iki XVI a. vidurio) konkuravo su Prancūzijos metropolija – Paryžiumi pagal spausdinimo apimtį ir apskritai svarbą šioje srityje. Šiame mieste dirbo tokie žymūs spaustuvininkai kaip Jacques’as de Giunta, Jacques’as Maréchalas, Sebastianus Gryphius, Guillaume Rouillé ir kt.

Jacques’as de Giunta (1486–1546) savo kaip savarankiško spaustuvininko veiklą pradėjo 1519 ar 1520 metais. Ilgainiui tapo stambiu leidėju, buvo Liono leidėjų gildijos galva, turėjo knygų sandėlius ir leidybos agentus daugelyje Europos valstybių. Spausdino teisės, medicinos ir teologijos knygas, neretai kooperuodavosi su kitais leidėjais ar net apskritai samdydavo spaustuvininkus iš šalies, o leidinių puošybai jam talkino daugiau kaip 20 dailininkų. Vilniaus universiteto bibliotekoje yra jo 1546 m. išleistos lotyniškosios Biblijos du egzemplioriai (signatūros II 5054, II 130; pirmasis smarkiai defektinis). Ši Biblija yra antro formato, gausiai iliustruota, viena iš jų (II 5054) kadaise priklausė vienam iš Giedraičių, Aleksandrui, o po jo mirties – Vilniaus bonifratrų vienuolynui. Reiktų pažymėti, kad egzempliorius įrištas gana prabangiai, su metalo segtukais bei metalinėmis apsaugomis. Ši Biblija 1559 m. pateko į pirmąjį visuotinai katalikams taikomą *Draudžiamųjų knygų sąrašą* [10, 205].

Daugiausia Biblijas, liturgines knygas, teologijos ir teisės darbus spausdino kitas Liono spaustuvininkas ir knygų prekybi-

ninkas Jacques'as Maréchalas (1475–1529). 1509–1529 m. laikotarpiu jis išleido apie 125 leidinius. VUB turi keturis J. Maréchalas spaustuvėje išėjusius lotyniškų Biblijų egzempliorius (tarp jų – vienas dubletas). Iš šių Šventojo Rašto leidinių iliustracijomis išsiskiria 1526 m. leista antro formato Biblija (II 5019), kuri kažkada priklausė Kremeneco Laterano regulinių kanauninkų vienuolynui, o štai 1514 m. leistas aštunto formato leidinys (II 1458) pasižymi ranka spalvintais inicialais ir apskritai jo įrišimo būta dailaus, su metaliniais segtukais ir apkaustais. Įdomu, kad Vilniaus universiteto bibliotekoje esantis šio leidinio dubletas (BAV C946) kadaise priklausė Vilniaus universiteto teologijos profesorius, Vilniaus vyskupui Andriui Benediktui Klungevičiui (1767–1841), kurį tas 1826 m. dovanėjo Vilniaus kunigų seminarijai.

Sebastianus Gryphius (1491–1556) Lione darbavosi nuo 1520 m. Jo leidiniai poligrafijos srityje (ypač klasikos autorių) garsėjo kaip beveik lygiavertiniai Aldo Manuzio (lot. Aldus Manutius) bei Estienne'ų spaudinių varžovai. Pasižymėjo ir kaip kritinių senovės gydytojų Hipokrato bei Galeno raštų leidėjas, manoma, kad pirmasis išleido François Rabelais kūrinis „Gargantua“ ir „Pantagruelis“. VUB turi S. Gryphijaus 1547 m. išleistą nedidelio formato (16°), gausiai iliustruotą lotynišką Naująjį Testamentą (II 1693). Reiktų pažymėti, kad pastarasis leidinys taip pat pateko į *Draudžiamųjų knygų sąrašą* [10, 206].

Dar vienas prancūzų spaustuvininkas, nuo 1544 m. dirbęs Lione, – Guillaume Rouillé (1518–1589). Jis daugiausia leido

klasikos vertimus ir teisės darbus. VUB yra du lotyniški Šventraščiai, išėję G. Rouillé spaustuvėje 1563 m. (II 1992) ir 1567 m. (II 4908). Šios aštunto formato knygos turi analogiškas žymaus prancūzų graverio ir dailininko Pierre'o Eskricho (apie 1530–apie 1590) iliustracijas, kurios vienoje iš minėtų Biblijų (II 1992) yra spalvintos ranka.

Vienas iš žymiausių XVI a. Europos komercinių ir finansinių centrų buvo Antverpenas. Jis maždaug nuo 1520-ųjų buvo ir svarbiausias leidybos centras Nyderlanduose. XVI a. čia pasirodė apie du trečdaliai visos spausdintinės Nyderlandų produkcijos. VUB XVI a. Biblijų rinkinyje šiam miestui atstovauja tokie leidėjai kaip Christophe'as Plantinas, Antonius Goinus, Michaelis Hillenius, Martinus Nutius, Hansas de Laet, Joannes Steelsius.

Vienas žymiausių Europos leidėjų prancūzų kilmės Antverpeno spaustuvininkų, leidėjas ir knygrišys Christophe'as Plantinas (apie 1520–1589) savo spaustuvėje jau prieš 1570 m. turėjo 21 spausdinimo mašiną ir iš viso išleido įspūdingą skaičių knygų – apie 1500 pavadinimų. Ch. Plantinas naudojo 19 skirtingų rūšių inicialų komplektą, iš jų graikų ir hebrajų. Vienas iš jo garsiausių leidinių – vadinamoji *Biblia regia* (liet. *Karališkoji Biblija*), arba poliglotinė Biblija (8 tomai, 1569–1572), kurios iš viso buvo išspausdinta 1200 komplektų. Tai didžiulis foliantas, kuriame Dievo Žodis išspausdintas hebrajų, aramėjų, senąja graikų, lotynų (Senasis Testamentas) ir senąja graikų, sirų, lotynų kalbomis (Naujasis Testamentas). Vilniaus universiteto bibliotekoje yra tik

vienas šio fundamentalaus leidinio tomas, apimantis dalį Senojo Testamento (II 3804/1). Šis tomas kadaise priklausė Vilniaus dominikonų vienuolyno bibliotekai. Iš viso biblioteka turi dešimt Ch. Plantino spaustuvėje išėjusių (pastarajam gyvam esant) Biblijos leidinių ar jos dalių. Jie visi pasižymi aukšta poligrafine kokybe, o 1583 m. išleistas Vulgatos foliantas (III P 243, II 3807) – dar ir gausiomis iliustracijomis, išraižytomis graverių Abrahamo de Bruyno (1540–1587), Jano Sadelerio (1550–1600), Jano Wierixo (1549–apie 1618) pagal garsaus flamandų dailininko Crispino van den Broecko (1523–1591) piešinius. Abi pastarosios Biblijos kadaise priklausė vienuoliškoms institucijoms: Gorodiščės (Baltarusija) benediktinų vienuolynui (III P 243) ir Gardino dominikonų vienuolynui (II 3807). Vienas VUB esantis Ch. Plantino leidinys – jo 1574 m. išleistas graikiškas Naujasis Testamentas (III P 252) – kadaise priklausė garsiam ispanų jėzuitui, rašytojui, studijų vizitatoriui Austrijos jėzuitų provincijai (kuriai savo veiklos pradžioje priklausė ir Lietuvos jėzuitai) Pedro Ximénezui (1554–1633).

Po Ch. Plantino mirties jo veiklą tęsė žentas Joannes Moretus (1543–1610), kuris šiek tiek pakeitė leidyklos orientaciją ir pradėjo mažiau leisti humanistų veikalų, o daugiau liturginių knygų bei kitos religinės literatūros (daugiausia jėzuitų rašytojų). VUB yra trys lotyniškos Biblijos, 1599 m. išėjusios J. Moreto vadovautoje leidykloje (*Officina Plantiniana*). Ši Biblija gana kukliai išleista, be iliustracijų, be to, visi trys jos egzemplioriai (II 1958, III P 231, III P 50),

esantys VUB, neturi pradžios. Vienos iš šių Biblijų savininkų – Dotnuvos bernardinų vienuolynas (III P50), kitos – Vilniaus pranciškonų konventualų vienuolyno biblioteka (II 1958).

Kitas žymus Antverpeno leidėjas Michaelis Hillenius (apie 1476–1558) taip pat pasižymėjo išskirtiniu darbštumu (nuo 1506 iki 1546 m. išleido daugiau kaip 500 leidinių, taip pat dirbo ir kai kuriems Nyderlandų bei Londono leidėjams). Leido įvairaus turinio knygas, daugiausia humanistų veikalus, antikos autorius, teisės, teologijos knygas. Reformacijos laikotarpiu kaip leidėjas nebuvo griežtai už kurią nors konfrontuojančią pusę, nes leido tiek kontrreformacinius veikalus (kaip kad Reformacijos pradžioje pirmąjį Flandrijoje ir Nyderlanduose kūrinių prieš M. Lutherį), tiek katalikams priešiškus spaudinius bei, kaip manoma, protestantų Biblijas. VUB yra tik vienas su mūsų tema susijęs leidinys – tai 1535 m. išėjęs palyginti nedidelio formato (8°) Psalmynas (II 148).

Dar vienas produktyvumu pasižymėjęs Antverpeno leidėjas Joannes Steelsius (apie 1500–1562) buvo jau minėto M. Hillenijaus žentas. J. Steelsius ne tik pats spausdino lotynų, prancūzų, ispanų, kartais flamandų kalbomis religines, didaktines knygas, klasikos autorius (iš viso išleido mažiausiai 332 leidinius), bet naudojo ir kitų spaustuvininkų paslaugomis, kartu ir žymiojo Ch. Plantino. Pas J. Steelsijų dirbo ir tokie garsūs knygų dailininkai kaip Arnoldas Nicolai (XVI a.) ir Pieteris Huysas (1519–1581). Nors VUB yra gana nemažai J. Steelsijaus leistų knygų (vien paleotipų rinkinyje jų yra 38) [13],

tačiau iš Šventojo Rašto leidinių tėra tik vienui vienas (ir tas pats defektinis) 1544 m. laidos aštunto formato lotyniškas Naujasis Testamentas (II 4666), kuris kitados taip pat užsitraukė Ispanijos Katalikų bažnyčios vyresnybės nemalonę ir draudžiamosios knygos reputaciją [10, 227].

Senajoje Lenkijos sostinėje Krokuvoje (iki 1596 m.) nepertraukiama spaustuvių veikla prasidėjo nuo XVI a. pradžios. Šio amžiaus antroje pusėje Krokuvos spaustuvės gyveno didžiausio klestėjimo laikotarpį ir pasižymėjo ne tik savo produkcijos turinio įvairumu, bet ir poligrafine kokybe. Krokuvos spaustuvių produktyvumą liudija ir tas faktas, kad XVI a. pabaigoje iš 25 Lenkijos teritorijoje veikiančių tokio tipo įmonių devynios buvo Krokuvoje ir jos kartu paėmus išleido dvigubai daugiau knygų pozicijų nei visos kitos (manoma, kad Krokuvoje išėjo apie 60 proc. visų XVI a. Lenkijos knygų). VU bibliotekoje yra nemažai (iš viso 17) Krokuvoje išėjusių XVI a. Biblijos (ar jos atskirų dalių) leidinių, kuriuos išspausdino Johanno Hallerio, Mikołajaus ir Stanisława Szarffenbergų, Jano Januszowskio, Andrzejiaus Piotrkowczyko valdomos spaustuvės. Vienintelė iš krovietiškių Biblijų – J. Hallerio leisti vadinamieji *katalikiškieji* arba *visuotiniai laišakai* – yra lotynų kalba, o visi kiti VUB turimi Krokuvos leidiniai yra lenkų kalba.

Pats Johannes Halleris (apie 1467–1525) buvo Krokuvos leidėjas, įkūręs visoje Lenkijoje pirmąją nuolatinę spaustuvę, kuriai vadovavo nuo 1505 m. iki pat savo mirties. Leido daugiausia religinę literatūrą – mišio-

lus, brevijorius, agendas, taip pat mokomąsias priemones, humanistų darbus. Iš viso žinomas 251 J. Hallerio išleistas leidinys (ir dar apie 50 knygų pozicijų, išleistų kitose spaustuvėse, bet už jo lėšas). Kaip jau minėta, J. Hallerio 1518–1519 m. išleista ir VUB turima lotyniška Biblijos dalis (II 2331) susideda tik iš septynių Naujojo Testamento laiškų ir yra surišta su dar trimis kitomis knygomis. Pagal nuosavybės įrašą, J. Hallerio spaudinys kažkada priklausė Kražių jėzuitų kolegijai.

Kiti du Krokuvos leidėjai – Mikołajus (1519–1606) ir Stanisławas (m. 1584) Szarffenbergai – į lenkiškos Biblijos leidimų istoriją įėjo kaip pirmieji išspausdinę visą Šventąjį Raštą lenkų kalba (1561 m.). Nors vertimas buvo atliktas ne iš originalo kalbų, bet iš lotyniškos. Vulgatos ir apskritai turintis nemaža trūkumų net žiūrint iš to laiko perspektyvų, tačiau pati knyga pasižymi savo poligrafine kokybe ir iliustracijų gausa (ilustracijos, tiesa, pasiskolintos iš kelių vokiškų Biblijų, pakartotos iš ankstesnių Szarffenbergų Naujojo Testamento leidimų, taip pat, manoma, išraižytos Silezijos graverio ir spaustuvininko Kryspino Szarffenbergo (apie 1520–1576), bet įspūdingas jau vienu jų skaičius – 284). Apskritai, tai gausiausiai iliustruota lenkiška XVI a. Biblija. VUB saugomos trys tokios Biblijos (II 1508, II 1661, II 2387; pastarojoje yra tik Senasis Testamentas), taip pat yra dviejų vėlesniųjų laidų 6 egzemplioriai, t. y. vienas iš 1575 m. (II 2275) ir penki iš 1577 m. (II 711, II 1574, II 144, II 2273, II 1623) laidų. Kai kurios iš šių Biblijų buvo pateikusios į

keletą LDK vienuolynų, kaip antai Gardino dominikonų (II 144), Mogiliavo jėzuitų (II 2275), Slucko bernardinų (II 1508), jų turėjo daugybę privačių asmenų.

Su svarbia Lenkijos kultūrai vadinamąja Wujeko Biblija susijusi žymaus Krokuvos spaustuvininko, rašytojo Jano Januszowskio (1550–1613) veikla. Pats J. Januszowski valdė velionio savo tėvo, garsaus leidėjo Łazarzo Andryslowicziaus (m. 1577) spaustuvę, kuri ir toliau buvo vadinama pastarojo vardu, ją pertvarkė, ištobulino ir pavertė Renesanso laikotarpio žymiausia Lenkijos leidykla (tą liudytų ir J. Januszowskiui suteiktas vienintelis iš Lenkijos spaustuvininkų karališkojo architipografo bei oficialaus bažnytinio leidėjo titulas). Iš viso J. Januszowskio spaustuvė išleido per 400 kūrinių, tarp kurių nemažai leidinių išsiskyrė meniniu apipavidalinimu. Vienas tokių leidinių ir yra lenkų jėzuito Jakubo Wujeko (1541–1597) į lenkų kalbą išverstas ir 1599 m., jau po vertėjo mirties, išleistas visas Šventasis Raštas. Šis antro formato spaudinys turi tik porą iliustruotų lapų, tačiau pasižymi skoningumu, jau nekalbant apie paties vertimo kokybę ir su ja susijusį vertimo ilgaamžiškumą (Lenkijos katalikai jį naudojo daugiau kaip 350 metų, iki 1965 m.). VUB savo fonde turi šešias tokias Biblijas, kurios kadaise priklausė kai kuriems buvusios Abiejų Tautų Respublikos religiniams ir mokslo institutams, kaip antai Kretingos bernardinų vienuolynui (II 1531), Vilniaus bernardinų vienuolynui (II 2274), Kražių jėzuitų kolegijai (II 739), Siemiatičių (Palenkėje) kunigų misionierių vienuolynui (II 2267) ir keliems asmenims.

Dar vienas Krokuvos leidėjas, „dovanojęs“ Vilniaus universitetui lenkišką Naujajį Testamentą, yra Andrzejus Piotrkowczykas (m. 1620). Jis 1576 m. įsteigė spaustuvę, kurioje iki mirties išspausdino per 420 leidinių (daugiausia religinio turinio knygų, taip pat teisės aktų, grožinių kūrinių, mokslo darbų). Nuo 1609 m. buvo tituluojamas karališkuoju tipografu. Spausdindamas savo leidinius A. Piotrkowczykas naudojosi gana gausiu šriftų ir iliustracijoms skirtų medžio raizinių rinkiniu. VUB turimas egzempliorius (II 535) išleistas 1594 m. (vertimas to paties jau minėto lenkų jėzuito J. Wujeko), kadangi pirmoje 1593 m. laidoje buvo pastebėta kai kurių netikslumų, palyginti su Vulgata.

Pietų Vokietijos miestas Bazelis (kalbant etnine prasme) buvo vienas iš turtingiausių vokiečių finansinių ir prekybos centrų, pelnęs ir aukšto lygio mokslinių knygų leidybos centro šlovę. Vien iki 1500-ųjų Bazelyje jau buvo 17 savarankiškų spaustuvininkų, kurie kartu sudėjus buvo išleidę apie 580 atskirų, daugiausia mokslinių, leidinių lotynų kalba. XVI a. jame dirbo tokie spaustuvininkai kaip Johannas Frobenas, Nikolaus Brylingeris, Johannesas Herwagenas, Thomas Guarinas ir kt. Jų spaustuvėse gimusios kai kurios Biblijos galiausiai pasiekė ir Vilniaus Almae Matris biblioteką. Pavyzdžiui, Johannas Frobenas (1460–1527) buvo žymus to meto spaustuvininkas, spausdinęs ne tik lotyniškas, bet ir graikiškas, hebrajiškas knygas. Leisdamas knygas samdė mokslo žmones (pavyzdžiui, garsųjį humanistą Erazmą Roterdamietį) redaguoti ir tikslinti klasikos bei humanizmo autorių kūrinius,

taip pat kvietėsi į pagalbą žymiuosius Hansą Holbeiną (apie 1497–1543) bei Ursą Grafą (1485–1528) iliustruoti knygas. Galimas daiktas, kad pirmasis pradėjo kursyvinti citatas. VUB yra viena J. Frobeno 1514 m. leista Biblija (II 668; 2°) su masyviu mediniu kietviršiu, aptrauktu ruda oda; kažkada ji priklausė Valažino bernardinų vienuolynui.

Kitas Bazelio spaustuvininkas Nikolaus Brylingeris (m. 1565) spausdino beveik vien tik lotynų ir graikų kalbomis. Iš viso išleido apie 180 leidinių. VUB yra keturi N. Brylingerio spausdinti Šventojo Rašto leidiniai (iš jų vienas Naujasis Testamentas), kurie sudaro septynis atskirus spaudinius (tarp jų du yra dubletai). Iš minėtų leidinių dviejuose šalia lotyniško teksto yra pateiktas ir graikiškas originalas (Naujajame Testamente) ar Septuagintos vertimas (Senajame Testamente). Prieš atkeliaudami į VUB, leidiniai buvo Vilniaus pranciškonų (bernardinų) (II 3953, II 853), Kremeneco Laterano regulinių kanau-ninkų (II 1856) vienuolynų, taip pat kelių bazilijonų (II 881) ir dominikonų (II 3837) ordino narių nuosavybė. Nors, kaip matome, N. Brylingerio leisti Šventraščiai buvo gana plačiai skaitomi Abiejų Tautų Respublikos vienuolių, pagal visuotinės Katalikų bažnyčios nuostatas visi minėto spaustuvininko leidiniai buvo įtraukti į *Draudžiamųjų knygų sąrašą* [10, 207], o viena 1544 m. išleista ir VUB esanti Biblija (II 3837) net atskirai jame įvardyta [10, 205].

Kitas valonų kilmės Bazelio knygų leidėjas Thomas Guarinas (1529–1592) dėl tikėjimo buvo persekiojamas ir persikėlė iš Belgijos į Lioną, o dar vėliau – į Bazelį

(1557 m.). Jo, kaip leidėjo, palikimas nėra labai gausus – per 90 leidinių. VUB yra dvi T. Guarino leistos aštunto formato lotyniškos Biblijos, kurių viena (II 3866), išleista 1578 m., turi žymaus šveicarų iliustratoriaus, dailininko Tobijo Stimmerio (1539–1584) raižytus medžio raižinius.

Nuo XVI a. vidurio, smukus Liono leidybinėms galioms, Prancūzijos sostinė Paryžius liko vieninteliu tokiu stambiu prancūzų poligrafijos, spausdinimo ir leidybos centru. Vienas žymiausių spaustuvininkų ir mokslininkų ne tik Prancūzijoje, bet ir už jos ribų buvo Robert’as Estienne’as (1503–1559), puikiai išmanęs tiek klasikinę filologiją, tiek bibliistiką. Ypatingą dėmesį kreipė į Biblijos, klasikos autorių, žodynų leidybą (per visą savo veiklos laikotarpį išleido apie 600 spaudinių). R. Estienne’o leista produkcija pasižymi ortografiniu taisyklingumu ir estetiniu apipavidalinimu. Leisdamas Šventraščius nevengė naudotis humanistų komentarais, pamėgino taikyti kritinį metodą, už ką vėliau, 1550 m., neatlaikęs katalikų teologų puldinėjimų, turėjo pasitraukti į kalvinistiškąją Ženevą. VUB yra šešios R. Estienne’o leistos pilnų lotyniškų Biblijų laidos (II 5252, II 66, II 1121, II 5025, II 1553, II 1557; iš jų yra 3 dubletai) bei vienas Naujasis Testamentas (II 5203). Tik paėmus juos į rankas, iš karto į akis krinta knygų poligrafinė kokybė, nors ir beveik nėra jokių iliustracijų. Iš VUB turimų šio spaustuvininko Šventraščių savo dydžiu, svoriu ir solidumu išsiskiria 1532 m. išleista Biblija (šifras II 5025). Įdomu, kad vienas iš minėtų leidinių (1545 m. leista

Biblija; II 1121) apatiniame kietviršyje turi lotynišką įrašą *Prohibitus Liber Calvinisticae Bibliae* („Draudžiamoji kalvinistiškos Biblijos knyga“), liudijantį kadaise vykusios religinės kontroversijos pėdsakus. Apskritai kalbant, visi VUB esantys R. Estienne'o leisti Šventojo Rašto leidiniai įvairiu metu ir įvairių katalikiškų bažnytinių institucijų buvo įtraukti į katalikams draudžiamų knygų sąrašus. Nepaisant to, R. Estienne'o spausdintos Biblijos buvo įvairių vienuolynų žinioje, kaip antai Gardino dominikonų (II 5252), Lietuvos Brastos bernardinų (II 1121), Daugpilio jėzuitų (II 66), Vilniaus dominikonų (II 5025).

Simonas de Colines (m. 1546), žymios spaustuvinių Estienne'ų dinastijos įkūrėjas Henri Estienne'o (apie 1460–1520) vyras, mirus H. Estienne'ui, iki 1525 m. buvo net spaustuvės valdytoju (vėliau dirbo savo spaustuvėje). Vienas pirmųjų Prancūzijoje pritaikė antikvos šriftą ir pirmasis pradėjo naudoti aldiną ir graikišką garamono šriftą. Jo knygos atspindi naujovišką šrifto supratimą ir su tuo susijusią poligrafinę puošybą, bendrą knygos kompoziciją. Be elegantiškų foliantų, išleido nemažai ir kišeninio formato ir todėl pigesnių knygų (iš viso Simonas de Colines išspausdino daugiau nei 700 leidinių). VUB fonduose yra keturi šio spaustuvininko išleisti Šventojo Rašto atskirų knygų leidiniai, kurie visi yra nedidelio formato (trys 16° ir vienas 8°), gana kuklūs, be ypatingų pagražinimų, o neretai net be iliustruotų inicialų. Šių leidinių kelyje į VUB buvo ir įvairūs vienuolynai, kaip antai leidinys su signatūra II

5084 kadaise priklausė Polocko jėzuitų naujokynui, II 492 – Gorodiščės benediktinų vienuolynui, II 5085 – Ažusvierio karmelitų vienuolynui (pastaroji knyga – dar ir keliems dominikonų vienuoliams).

Charlotte Guillard (prieš 1490–1557), garsi Paryžiaus spaustuvinė ir leidėja, buvo pirmoji moteris, pasiekusi tokių aukštumų spausdinimo ir leidybos srityse. Tarp 1537 ir 1557 m., būdama našlė ir dirbdama viena, išspausdino 158 skirtingų pavadinimų leidinius (pagal produkcijos kiekį 1539–1556 m. ji buvo antra visame Paryžiuje), ypatingą dėmesį kreipdama į Biblijų, bibliinių komentarus, Bažnyčios tėvų, taip pat civilinės ir kanonų teisės veikalų leidybą. Vilniaus universiteto biblioteka savo fonduose turi vieną jos 1549 m. išleistą Bibliją (II 5016). Tai gana didelis antro formato (*in folio*) leidinys, išsiskiriantis savo dailiais inicialais. Šios knygos proveniencijos nurodo keletą buvusių savininkų, tarp kurių – Gardino dominikonų vienuolynas bei vienas jo atstovų – garsusis bibliofilas Dominykas Sivickis.

Dabar trumpai apie žymųjį Šveicarijos miestą, XVI a. įgijusį protestantiškosios Romos epiteta, – Ženevą. Joje knygų spausdinimas suklestėjo XVI a. viduryje kartu su Reformacijos šiame mieste išgalėjimu. Apskritai kalbant, knygų spaustuvininko profesija ano meto Ženevoje buvo labai populiaru (manoma, kad per 1000 vietos gyventojų, arba 5 proc. visos populiacijos, vertėsi knygų leidyba). Ženevos vietinė cenzūra ir spaustuvininkams skirti specialūs įstatai (nuo 1560 m.) knygų leidybą pavertė

propagandos priemone, o reformatorių veikėjų veikalai, protestantiškosios Biblijos ir katekizmai sudarė šiame mieste leidžiamų knygų pagrindą. Ženevoje veikė tokie leidėjai kaip emigrantų Estienne'ų (jau minėtas Robert'as Estienne'as ir du jo sūnūs Henri ir François), Jeanas Crespinas, jo sekėjas Eustache Vignonas ir kt.

Jauniausias Robert'o Estienne'o sūnus François (1536–po 1582) lydėjo savo tėvą, šiam 1550 m. pasitraukius iš Paryžiaus į Ženevą. Šiame mieste François 1562 m. įkūrė spaustuvę, kurioje daugiausia leido protestantiškus leidinius, taip pat Biblijas lotynų ir prancūzų kalbomis. VUB yra jo spaustuvėje išspausdinti ir 1567 m. data pažymėti du aštunto formato lotyniško Naujojo Testamento egzemplioriai, kurie buvo įrišti ir išleisti kartu su kito Ženevos leidėjo Pierre'o de Saint-André (1555–1624) 1583 m. išspausdintu lotynišku Senuoju Testamentu. Būtų galima pridėti, kad vienas iš šių egzempliorių (II 552) kažkada priklausė Gardino bernardinų vienuolynui, kitas (II 3855) – Ažusvierio karmelitų vienuolynui.

VUB savo knygų kolekcijoje turi ir kito žymaus Ženevos spaustuvininko, rašytojo, protestantų veikėjo Jeano Crespino (1520–1572) spausdintą Šventraštį – graikišką Naująjį Testamentą. Pats J. Crespinas, tikėjimo emigrantas iš Prancūzijos, valdė garsiausią Ženevos spaustuvę, kurioje išleido per 250 leidinių (daugiausia Bibliją ar jos dalis, liturgines knygas, katekizmus, veikalus prieš katalikus, nors nuo 1564 m. vis daugiau spausdino nereliginių raštų). Protestantų pasaulyje J. Crespinas išgarsėjo

savo kaip rašytojo veikla, kai parengė ir pats 1554 m. išleido garsųjį protestantų martirologą (vėliau ne kartą papildytą). VUB esantis J. Crespino 1565 m. išleistas Naujasis Testamentas (II 1390) yra nedidelio formato (16°), be vinječių, neturintis jokių kitų puošybos elementų. Ne tik pagrindinis jo tekstas, bet ir antraštinis lapas bei leidėjo žodis yra ištisai graikų kalba.

XVI a. protestantizmui laimint vieną pergalę po kitos, po Europą pradėjo klaidžioti daugybė religinių leidinių, kurie, jei ir nebuvo atvirai antikatalikiški, savo puslapiuose slėpė nemažai nukrypimų nuo oficialaus Katalikų bažnyčios mokymo. Ypač daug susirūpinimo Šventajam Sostui kėlė svarbiausioje krikščionių knygoje – Biblijoje – pasitaikančios leidėjų ir komentatorių daromos klaidos, įvairios neleidžiamos interpretacijos. Be to, ir pats Vulgatos tekstas buvo reikalingas autoritetingų ir bažnytinės vyresnybės aprobuotų pataisymų, visa tai prižiūrint ir platinant iš vieno centro. Tuo tikslu popiežius Sikstas V 1587 m. įsteigė Vatikano leidyklą, pavaldžią Šventajam Sostui, kurios užduotis buvo ne tik leisti oficialius Šventojo Rašto tekstus, bet ir Bažnyčios tėvų raštus, Tridento Susirinkimo nutarimus, kanonų teisę. Prie naujos spaustuvės veikė ir šriftų liejykla, o savo pagamintus šriftus tiekė garsūs šriftų gamintojas protestantas Robert'as Granjonas (1513–1589). VUB yra dvi Vatikano spaustuvėje leistos lotyniškos Biblijos (iš viso 5 egzemplioriai), kurių viena išleista 1593 m. (II 109, II 4366), o kita – 1598 m. (II 3080, II 322, II 1853). Abu leidimai yra be iliustracijų ir be jokių

ypatingų puošybos elementų. Iš nuosavybės įrašų sužinome, kad po vieną šių egzempliorių turėjo Ščiučino pijorų vienuolynas (II 109), Daugpilio jėzuitų naujokynas (II 4366), Berezvečo bazilijonų vienuolynas (II 3080) ir Pinsko jėzuitų kolegija (II 322), taip pat dar keli pavieniai asmenys.

VUB fonduose yra Šventraštis, išleistas buvusios LDK teritorijoje – Lietuvos Brastoje. Šiame mieste spaustuvę 1553 m. įsteigė Lietuvos didikas Mikalojus Radvila Juodasis (1515–1565) ir ją pavedė protestantiškos literatūros leidybai šnekamąja, t. y. lenkų, kalba. Netrukus spaustuvės veikla nutrūko, ji vėl ėmė veikti 1558 m. naujojo spaustuvininko Stanisłowo Murmelijaus (m. po 1570) pastangomis. Kaip manoma, jis ir išleido 1563 m. svarbiausią spaustuvės leidinį – garsiąją Brastos Bibliją, arba kitaip Radvilų Bibliją, pasižyminčią ištaigingu poligrafiniu apipavidalinimu ir puikia lenkų kalba. Tai buvo apskritai pirmas viso Šventojo Rašto teksto vertimas iš originalo kalbų į lenkų kalbą, taip pat pirmoji lenkiška Biblija numeruotomis eilutėmis. VUB iš viso yra keturi šios antro formato Biblijos egzemplioriai (II 2283, II 2284, II 2285, II 2286), visi daugiau ar mažiau defektiniai, nė vienas neturi originalaus antraštinio lapo (manoma, kad dažniausiai išpūdingai papuoštas antraštinis lapas buvo tyčia išplėšiamas dėl cenzūros pavojaus), taip pat nėra ir nuosavybės įrašų.

Europos pietų Adrijos jūros perlas Venecija XV a. buvo ne tik vienas iš didžiausių prekybos centrų pasaulyje, bet ir viena iš knygų rinkos lyderių (XV a. pačioje pabaigoje joje buvo apie 150 spaustuvių),

spaudinių kokybė nebuvo itin aukšto lygio, išskyrus retas išimtis. Vilniaus universiteto bibliotekos XVI a. Biblijų rinkinyje yra trys Venecijoje leisti Šventraščiai ir viena lotyniškos Biblijos konkordancijų knyga. Vienos iš šių knygų, t. y. čekiškos Biblijos, esančios ir VUB (II 5002), leidėjas buvo žymus vokiečių kilmės Venecijos spaustuvininkas, specializavęsis leisti daugiausia (ir gana sėkmingai) brevijorius bei mišiolus, Peteris Liechtensteinas (m. apie 1528). Jo spaustuvėje 1506 m. pasirodęs Šventasis Raštas čekų kalba jau tada (nors Reformacija dar nė nebuvo prasidėjusi), katalikų akimis, buvo eretiškas leidinys, nes jį rengė ir leidybą finansavo utrakvizmo religinės srovės nariai. Tai didelė (2°), gražiai apipavidalinta Biblija, turinti 109 medžio raižinius. Knygos eretiškumą patvirtintų ir keletas raižinių, esančių Naujajame Testamente, Apreiškimo Jonui knygoje. Viename iš tų raižinių pavaizduota pabaisa, ryjanti popiežių, o antrame – žvėriui ir ant jo sėdinčiai Babelei besilenkiantis (besimeldžiantis?) vienuolis. Šį gana retą leidinį kadaise savo bibliotekoje turėjo Gardino dominikonų vienuolynas, taip pat vienas iš jo narių, jau minėtasis bibliofilas D. Sivickis.

Kitas miestas, iš kurio VUB pasiekė keletas XVI a. Biblijų, yra Strasburgas (dabar Strasbūras). Šio miesto spaustuvės jau gana anksti nukreipė dėmesį į pasaulietinių skaitytojų poreikių tenkinimą ir šalia teologinių traktatų buvo gausiai spausdinami lotyniškosios Biblijos vertimai, pamokslai, viduramžių ir to laikmečio poezija, legendos, pamfletai ir pan. Ypač produktyvus buvo XVI a. antras ketvirtis, kai Strasburgo knygų leidėjai

pasinėrė į religinių kovų sukūrį beveik be išimties palaikydami protestantizmą. Vienas jų buvo spaustuvininkas, leidėjas, knygų prekeivis Wendelinas Rihelis (apie 1490–1555), oficialus Strasburgo miesto spaustuvininkas. Jis daugiausia spausdino protestantų veikėjų darbus (tarp kitų žymiojo Jeano Calvino, taip pat nusipelnusių protestantizmui pietinėje Vokietijoje Martino Bucerio, Johanneso Sturmo ir kt.). Spausdino ir teisės mokslo veikalus. Iš viso išspausdino apie 260 leidinių. VUB yra W. Rihelio 1535 m. išleista vokiška Biblija (II 4124), kuri, manoma, yra ir pirmoji apskritai iš jo spaustuvės išėjusi knyga. Tai M. Lutherio versta Šventasis Raštas, kurį W. Rihelis išspausdino praėjus tik vieneriems metams po pirmojo visos M. Lutherio versto Biblijos pasirodymo 1534 m. Vitenberge. Šis spaudinys turi nemažai iliustracijų. Nors ir „ereziarcho“ M. Lutherio versta, ši Biblija kažkada „prisiglaudė“ ir Vilniaus katedros kapitulos bibliotekoje. Įdomu, kad tai vienintelė XVI a. Biblija vokiečių kalba, esanti tarp kitų to laikotarpio VUB turimų Šventraščių. Gal ir dėsninga, kad ji buvo laikoma būtent Vilniuje, mieste, kuriame gyveno gausi vokiečių tautybės miestiečių bendruomenė.

Kitas Strasburgo knygų leidėjas Johannes Schottas (1477–1548) savarankiškai spausdinti pradėjo nuo 1500 m. Tarp kitų veikalų spausdino Ptolemajaus, Ulricho von Hutteno, Martino Lutherio, Otto Brunfelo ir kt. darbus, protestantiškąją literatūrą. Vilniaus universiteto biblioteka turi vieną 1535 m. šio spaustuvininko palyginti kukliai išleistą nedidelę (8°) lotynišką Bibliją (II 4511).

Šią knygą kadaise turėjo Daugpilio jėzuitų vienuolynas, nors ji taip pat buvo patekusi į *Draudžiamųjų knygų sąrašą* [10, 205].

XVI a. protestantiškasis Vokietijos miestas Niurnbergas buvo ne tik vokiečių žemių, bet ir visos Vidurio Europos prekybos centras, kuriame prekybą ir knygų leidybą siejo glaudūs ryšiai. Niurnbergas taip pat į XVI a. įžengė kaip svarbiausias vokiečių spaudos miestas. Tad nenuostabu, kad būtent šiame mieste dirbo didžiausios XV–XVI a. Europoje spaustuvės savininkas Antonas Kobergeris (1440–1513): jis turėjo 24 spausdinimo įrenginius, per 100 jam dirbusių raidžių rinkėjų, korektorių, presuotojų, iliuminatorių, knygrišių, taip pat knygų realizavimo vietas Budapešte, Kelne, Frankfurte, Lione, Paryžiuje, Vienoje, Varšuvoje. Iš viso išleido daugiau nei 200 atskirų leidinių (tarp kurių ir daugiau kaip 30 Biblijų). VUB yra keletas A. Kobergerio lėšomis leistų (jau po jo mirties) Biblijų (II 4700, II 738, II 5009).

Be A. Kobergerio, Vilniaus universiteto bibliotekos XVI a. Biblijos leidinių rinkinyje savo veiklos pėdsakų paliko ir dar keli Niurnbergo spaustuvininkai. Friedrichas Peypus (apie 1485–1535) pagarsėjo 1524 m. išleidęs puikų M. Lutherio versto Naujojo Testamento leidimą, o 1529 m. – pirmą sisteminių vokiečių kalbos rašybos vadovą. F. Peypus palaikė ryšius su kai kuriais žymiais humanistais, o knygas dažniausiai spausdindavo pagal savo globėjų užsakymus. VUB yra viena F. Peypo leista antro formato lotyniška Biblija (iš viso du egzemplioriai; II 2737 ir II 2758), pasižyminti palyginti gausiomis iliustracijomis, kurias jis buvo

nusipirkęs iš minėtojo A. Kobergerio (pastarasis jas buvo atsigabenęs iš Liono). Vieną šių egzempliorių (II 2737), sprendžiant iš knygos įrašo, turėjo Daugpilio jėzuitų vienuolynas.

Johannesas Petreus (1497–1550) po Friedricho Peypo mirties buvo svarbiausias Niurnbergo leidėjas. Daugiausia spausdino humanizmo veikėjų ir protestantų teologų darbus, gamtos mokslų, medicinos veikalus (iš viso iš J. Petrejaus spaustuvės išėjo apie 550 spaudinių). Įdomu, kad jis išleido ir garsiojo Mikołajaus Koperniko veikalo *De revolutionibus orbium coelestium* (1543) pirmąjį leidimą (VUB savo fonduose turi vieną šio leidinio egzempliorių). Vilniaus Almae Matris bibliotekoje yra viena šio spaustuvininko išleista lotyniška Biblija (II 3299). Tai nedidelio formato (8°), iliustruotais inicialais knyga. Turimas egzempliorius kadaise priklausė Dotnuvos bernardinų vienuolyno bibliotekai. Taigi, nors abi ką tik minėtos Biblijos (leistos F. Peypo ir J. Petrejaus) buvo laikomos katalikiškuose vienuolynuose, abu šie leidėjai buvo atsidūrę *Draudžiamųjų knygų sąrašė* kaip spaustuvininkai – ezezių rėmėjai [10, 207].

Protestantizmas neaplenkė ir vakarinėje Vokietijos dalyje esančio Frankfurto prie Maino, kuriame apie XVI a. vidurį absoliučią daugumą jau sudarė Reformacijos šalininkai. Šis miestas XVI a. garsėjo kaip visos Europos knygų prekybos centras. Spaudos srityje Frankfurtas suklestėjo nuo XVI a. 4-ojo dešimtmečio ir iki XVII a. čia iš viso darbavosi apie 40 leidėjų, tarp kurių išsiskyrė Sigmundas Feyerabendas

(1528–1590), pagarsėjęs ir kaip spaudos formų gamintojas bei knygų prekybininkas. Jo dominavimas XVI a. antroje pusėje Frankfurto knygų versle, kai jo leidykla tapo viena iš didžiausių Vokietijoje, nemažai prisidėjo, kad šis miestas įgytų Europos knygų centro reputaciją. Nors savo spaustuvės S. Feyerabendas neturėjo, o samdydavosi kitus Frankfurto spaustuvininkus, jo leidiniai garsėjo kokybe ir meniniu apipavidalinimu, o tarp jam dirbusių menininkų buvo garsūs dailininkai Virgilis Solis (1514–1562) ir Jostas Ammanas (1539–1591). VUB turi keletą S. Feyerabendo (kartu su kitais) išleistų lotyniškų Biblijų, kurių viena išėjo 1566 m. (II 2736), o kita – 1571 m. (II 2786). Pastaroji Biblija, dar vadinama Frankfurto Biblija, yra gana retas leidinys, nedidelio formato (8°), turintis 198 medžio raižinius, kuriuos išraižė jau minėtas Jostas Ammanas. Pirmoji, 1566 m. leidimo Biblija kažkada buvo prisiglaudusi Vilniaus bernardinų vienuolyne, o vadinamosios Frankfurto Biblijos egzempliorių kadaise vartė Lenkijoje įsikūrusio Cechanovo augustinų vienuolyno gyventojai.

Čekijos ekonominis, kultūrinis ir politinis centras Praha buvo trečias miestas šioje šalyje pagal spaudos atsiradimą. Iki 1500 m. čia jau veikė trys spaustuvės. Knygų leidybos centru Čekų žemėse Praha tapo XVI a., o šio amžiaus antroje pusėje spausdinimas čia ypač suklestėjo (iš viso per visą XVI a. Prahėje dirbo daugiau kaip 80 spaustuvininkų). Vienas žymiausių to laikotarpio Prahos spaustuvininkų buvo leidėjas, vertėjas ir pratarmių autorius, liuteronų bei palankus ultrakvistas

Jiříš Melantrichas (1511–1580). Jis leido labai įvairią literatūrą, kartais pats versdavo leidžiamus kūrinis. Turėjo apie 30 rūšių šriftų rinkinį. Apskritai, jo leidiniai pasižymėjo taisyklinga kalba ir poligrafine puošyba (iš viso išleido daugiau kaip 200 knygų). VUB savo fonduose turi dvi J. Melantricho leistas čekiškas Biblijas: viena (kurios yra du egzemplioriai) išleista 1549 m. (II 5001, II 5012), kita – 1570 m. (II 1771). Pirmą iš šitų Biblijų J. Melantrichas leido kartu su kitu čekų leidėju, karališkuoju spaustuvininku, atsivertusiu kataliku Bartolomėjumi Netolickiu (m. prieš 1552). Šis *in folio* leidinys turi nemažai medžio raižinių, kurie yra paimti iš garsiosios 1534 m. Lutherio Biblijos. Antrojo, 1570 m. leisto Šventojo Rašto antraštiniame lape yra vienintelis išlikęs paties J. Melantricho atvaizdas (deja, vilniškis egzempliorius yra defektinis ir antraštinio lapo neturi). Prieš pakliūdamas į VUB pastarasis Šventraštis buvo atsidūręs Polocko jėzuitų kolegijoje bei Mogiliavo kunigų seminarijoje.

Ciurichas knygų spausdinimo ir leidybos srityje iki maždaug XVI a. vidurio buvo nustelbtas kito Šveicarijos miesto – Bazelio, tačiau nuo minimo laikotarpio iki XVI a. pabaigos Ciurichas dėl žymių spaustuvininkų – dėdės ir sūnėno Froschauerių veiklos Šveicarijos knygų rinkoje, ypač protestantiškuose kantonuose, buvo išsiveržęs į priekį. VUB turi vieną Christopho Froschauerio (1490–1564), vieno žymiausių Reformacijos leidėjų, artimo Ulricho Zwinglio draugo, 1543 m. išleistą lotynišką Šventąjį Raštą (II 4558) bei 1556 m. išspausdintą taip

pat lotynišką Naująjį Testamentą (II 270). Iš viso Ch. Froschaueris išleido apie 650 leidinių, daugiausia protestantų veikėjų (minėto Zwinglio, Heinricho Bullingerio, Leo Judo ir kt.) darbų, taip pat nemažai Biblijų leidimų (tarp jų pirmą visą protestantišką Bibliją, išėjusią 6 tomis 1524–1529 m.). VUB esamas 1543 m. leidimo Biblijos egzempliorius yra labai defektinis, yra tik dalis Senojo Testamento. Įdomūs yra šios ketvirto formato Biblijos inicialai, kuriuose neretai figūruoja mirties simboliai (giltinės). Šis Biblijos leidimas taip pat buvo įtrauktas į *Draudžiamųjų knygų sąrašą* [10, 205] (į jį Ch. Froschaueris pakliuvo ir kaip eretiškų raštų propaguotojas) [10, 206].

Didžiausias to meto Vokietijos miestas Kelnas buvo stambiausias Šiaurės Vakarų Vokietijos knygų leidybos centras, jame 1465–1500 m. veikė apie 20 spaustuvių. Per Reformaciją Kelnas liko katalikiškas ir ilgai tapo Kontrreformacijos Vokietijoje centru, kuris ypatingą dėmesį skyrė spausdintam žodžiui. VU bibliotekoje galima aptikti tik vienai vieną paleotipinį mažo formato (8°) ir be iliustracijų Naująjį Testamentą (II 1367), išleistą 1529 m. Kelno spaustuvininko Melchioro von Neusso (m. apie 1551). Tai atrodytų keista, turint omenyje, kad iš viso VUB savo fonduose turi per 200 knygų, išleistų šiame mieste vien 1501–1550 m. laikotarpiu [13].

Vilniaus universiteto bibliotekos senųjų knygų fondai nuo jėzuitų laikų patyrė skaudžių permainų ir neatpažįstamai pasikeitė, t. y. nemaža dalis senosios jėzuitų bibliotekos knygų, kurios pergyveno gaisrus ir karus,

1832 m. uždarius Vilniaus universitetą buvo „išbarstyta“, o po XIX a. sukilimų į biblioteką plūstelėjo knygos iš uždarytų vienuolynų ir carinės valdžios konfiskuotų dvarų. Todėl nustatyti, kuriuos dabar VUB turimus XVI a. Šventraščius studijavo ir iš juose skelbiamo Dievo Žodžio išminties ir žinių sėmėsi būtent senosios Vilniaus akademijos studentai ir dėstytojai, deja, neįmanoma (iš minėtų Šventojo Rašto leidinių neabejotinai „akademiškas“ yra vos vienas leidinys). Absoliučią daugumą XVI a. Biblijų, kurias šių dienų skaitytojas gali pamatyti tarp senųjų Vilniaus universiteto bibliotekos knygų, kadaise vartė įvairiausių vienuolių ordinų nariai, pasauliečiai ir net skirtingų konfesijų skaitytojai, gyvenę ir Dievą garbinę įvairiose buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės vietovėse. Šios knygos – tai lenkų, lietuvių, baltarusių, ukrainiečių ir kitų tautų kultūros paveldas, jų bendro dvasinio ir kultūrinio gyvenimo atspindys.

IŠVADOS

- Didžioji dauguma VUB esančių XVI a. šventraščių buvo išspausdinta pagal to meto katalikiškame pasaulyje visuotinai vartojamą, o nuo 1546 m. Tridento Susirinkimo oficialiai įtvirtintą Šventojo Rašto lotyniškąjį (vadinamosios Vulgatos) vertimą (70,2 proc. viso šio amžiaus turimo Biblijų skaičiaus).
- Daugiausia Biblijos leidinių atkeliavo iš stambiausio (iki XVI a. vid.) Prancūzijos knygų leidybos centro – Liono

(14,5 proc. viso turimo XVI a. Biblijos leidinių skaičiaus), tačiau nedaug nuo jo atsilieka ir svarbiausias XVI a. Nyderlandų spaudos centras Antverpenas (13,7 proc.) bei analogiškas centras Lenkijoje – Krokva (12,9 proc.).

- Remdamiesi XVI a. Šventojo Rašto leidiniuose esančiais nuosavybės ženklais galėtume teigti, kad Biblijos leidiniai, pasiekę LDK, daugiausia susitelkė katalikiškose religinėse institucijose ir katalikų dvasininkų valdomose švietimo įstaigose (39 egz., arba 42 proc. visų VUB esančių XVI a. Biblijos leidinių su nuosavybės ženklais; dar 32 egz., arba 37 proc., tokių Biblijų kitados buvo tiek institucijų, tiek privačių asmenų nuosavybė). Vien tik privatūs asmenys turėjo 20 egz., arba 21 proc., minėtų Biblijų.
- Daugiausia XVI a. Šventraščių, turinčių nuosavybės ženklų, į VUB pateko iš Gardino dominikonų vienuolyno – 10 egz., tačiau iš vienuolių gausiausiai tokių knygų VUB „dovanojo“ pranciškonai (sudėjus kartu ir observantus, ir konventualus) – 18 egz.
- Iš VUB turimų XVI a. Biblijų beveik pusė (apie 46 proc.) pagal įvairius draudžiamųjų knygų sąrašus (lot. *Indices librorum prohibitorum*) buvo daugiau ar mažiau susijusios su protestantizmu ir todėl draudžiamos katalikams naudotis, tačiau didžioji dauguma visų šių Biblijų skaitytojų buvo būtent katalikų dvasininkai.

NUORODOS

1. *Art of the printed book, 1455–1955*: masterpieces of typography through five centuries from the collections of the Pierpont Morgan Library, New York, with an essay by Joseph Blumenthal. New York, 1984. 192 p. ISBN 0-87923-082-7.
2. BEECH, Beatrice. *Charlotte Guillard*: A Sixteenth-Century Business Woman. In *Renaissance quarterly*. Chicago, 1983, vol. 36, p. 345–367. ISSN 0034-4338. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/2862159>>.
3. BERKOWITZ, David Sandler. *In Remembrance of Creation*: Evolution of Art and Scholarship in the Medieval and Renaissance Bible. Waltham, 1968. XVIII, 141 p., 80 iliustr. lap. ISBN 0874510597.
4. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Komitet redakcyjny: Aleksander Birkenmajer... [et al.]. Wrocław, 1971. xxii p., 2874 skłt., 27 iliustr. lap.
5. GLAISTER, Geoffrey Ashall. *Encyclopedia of the Book*. New Castle; London, 2001. xxiii, 551 p. ISBN 0-7123-0490-8; 1-884718-14-0.
6. HORÁK, František. *Pět století českého knihtisku*. Praha, 1968. 251 p.
7. *Lexikon des Buchwesens*: herausgegeben von Joachim Kirchner. Bd. 1–4. Stuttgart, 1952–1956.
8. *Lexikon des gesamten Buchwesens*. Herausgegeben von Severin Corsten... [et al.]. Bd. 1–7. Stuttgart, 1987–2007.
9. RESKE, Christoph. *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*: auf der Grundlage des gleichnamigen Werkes von Josef Benzing. Wiesbaden, 2007. XXXI, 1090 p. ISBN 978-3-447-05450-8.
10. REUSCH, Heinrich. *Die Indices Librorum Prohibitorum des sechzehnten Jahrhunderts*. Tübingen, 1886. 598 p.
11. ROUZET, Anne. *Dictionnaire des imprimeurs, libraires et éditeurs des XVe et XVIe siècles dans les limites géographiques de la Belgique actuelle*. Nieuwkoop, 1975. 287 p. ISBN 9789060043226.
12. STEINBERG, Sigfrid Henry. *Five hundred years of printing*. Harmondsworth, 1961. 394 p.
13. *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*: katalogas. Sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius. Vilnius, 2003. lxviii, 584 p. ISBN 9955475463.
14. VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija*: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius. Vilnius, 1979. 568 p.
15. МЫЛЬНИКОВ, Александр. *Чешская книга: очерки истории*: (книга, культура, общество). Москва, 1971. 208 p.

PUBLICATIONS OF THE HOLY SCRIPT IN THE BOOK
COLLECTIONS OF THE 16TH CENTURY
AT VILNIUS UNIVERSITY LIBRARY

EVALDAS GRIGONIS

Abstract

The Holy Script has already lost its special significance to an ordinary Western man in modern times, although since the entrenching of Christianity in the 4th century A.D. the Holy Script was for long centuries the main cultural text of the European civilization. No wonder the first printed book from which the era of the printed word began in the culture of the world was the so-called *42-Line Bible* of J. Gutenberg (in Latin, published in c. 1456).

There are in total 149 pieces (or separate parts) of the Bible in the Vilnius University Library, issued between 1501 and 1600. The majority of these editions were published in Latin (70% of the Bibles), so it is natural that in the 16th century the printed Latin Bible (Vulgate) experienced its age of flowering in Europe (in total, 438 editions of Vulgate were issued). The path of the Holy Scripture to the former Grand Duchy of Lithuania (GDL) varied from such Catholic countries as France (the latter “presented” the bulk – over 25% – of Bibles kept at the Vilnius University Library from the 16th century), Belgium, Poland, Italy, Austria to such a “heretical” land as England, or such Protestant towns as Geneva, Basel, Strasbourg, Zurich and quite a few towns of Lutheran Germany such as Nuremberg, Frankfurt am Main, Leipzig, Rostock, etc. There is also the Holy Script published in the GDL – the famous Brest (or Radvila) Bible (issued in 1563). The wide ge-

ography of the publications’ origin as well as the miscellaneous (from the point of view of confessions) cast of Bibles’ editors, commentators, translators or publishers raises certain questions about the existence of ecclesiastical discipline in the GDL, for in accordance with various *Indices librorum prohibitorum* (Indexes of Prohibited Books), which were obligatory for Catholics, almost 46% of the 16th-century Holy Scriptures in the present Vilnius University Library were forbidden to be used at one time. On the other hand, the markings of ownership (provenances) in these books show that of all the 16th-century Bibles kept at the Vilnius University Library, which have such markings (91 copies), even over $\frac{3}{4}$ for some time belonged to monasteries, Catholic churches and colleges. Furthermore, more than half of private owners consisted of Catholic clergy and monkery. Talking of separate monasteries, the provenances also indicate that the majority of the 16th-century Bibles found their way to the Vilnius University Library from the Grodno Dominicans; the most affluent “donors” among monkhood were Franciscans (including both Observants and Conventuals). These findings, though indirectly, indicate the influence of Western and Central Europe on the religious life of the 16th-century GDL through the Holy Script – the fundamental writing for Christians.

Įteikta 2010 m. gruodžio mėn.